

האמון בטוב באדם:

חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו

סוגיות נבחרות ממסכת בבא מציעא
מאת: נתן קוטלר

בבא מציעא ג, א

דרמיא רחמנא שבועה עליה כדרבה *דאמר
רבה מפני מה אמרה תורה **יְמוּנָה** מקצת
הטענה ישבע חזקה אין אדם מעיז פניו בפני
בע"ח והאי בכוליה ^{ובאי} דנכפריה והא דלא כפריה משום דאין אדם מעיז פניו

ללא תהא הודאת פיו גדולה : מפני
מה אמרס תורס כו' . ולא חסנו
כחסיב אבידה לפטרו שלא כפר זכולו:
בע"ח והאי בכוליה בעי דנכפריה והא דלא כפריה משום דאין אדם מעיז פניו

סברות 'חזקה אין אדם מעיז פניו'

1. סברת רש"י: הכרת הטוב

בפירושו לבבא קמא (קז, א ד"ה כדרבה דאמר רבה) כתב: אין אדם מעיז פניו בפני זה שעושה לו טובה...

אבל בפקדון – דאין כאן טובה. מעיז ומעיז – הלכך אפי' כפר בכוליה רמיא רחמנא שבועה עליה.

ובפירושו לסנהדרין (ב, ב ד"ה ערוב פרשיות) הסביר את ההבדל בין הלואה לפיקדון וכתב "אבל בפיקדון דליכא גמילות חסדים מעיז פניו וכופר הכל ובעי שבועה".

סברות 'חזקה אין אדם מעיז פניו'

2. סברת ר"ת: אין לאדם פנים לכפור הכל

תוספות כתובות יח, א: "חזקה אין אדם מעיז פניו – לא כמו שפי' בקונטרס בהגוזל (ב"ק דף קז.) דאין אדם מעיז לפי שעשה לו טובה שהלוהו אבל בפקדון מעיז דאם כן בפקדון מודה מקצת נמי יהא פטור במגו דאי בעי כופר הכל ובכל דוכתא משמע דמודה מקצת חייב בפקדון...אלא אור"ת דהיינו כגון חזקה שאין האשה מעיזה פניה בפני בעלה שאין לאדם פנים לכפור הכל".

סברות 'חזקה אין אדם מעיז פניו'

3. סברת ריב"א: חבירו מכיר בשקרו

תוספות כתובות יח, א: "וריב"א פי' אין אדם מעיז היכא שחבירו מכיר בשקרו".

הרשב"א (ב"מ ג, א): "אלא הכי פי' אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו מפני שהוא יודע האמת כמוהו ואין החי יכול להכחיש את החי".

סברת ר"ת: אין לאדם פנים לכפור הכל

סברת ריב"א: חבירו מכיר בשקרו

שאלה: מהו החילוק בין שיטת ר"ת לשיטת ריב"א?

מקרים שבהם סברת ריב"א אינה רלוונטית

א. בנו של בעל חובו

כתובות יח, ב: "ורבנן סברי: בו הוא דאינו מעיז, אבל בבנו מעיז, ומדלא העיז – משיב אבידה הוי".

ב. טענת גניבה או אבידה בשומר חינם

חידושי הרשב"א ב"ק קז, א: "אבל בטוען טענות דשייכי בפקדון דהיינו אבד או נגנב או נאנס מעיז ומעיז לפי שבוטח בלבו לומר כן לפי שאין בעל הבית יודע אם אמת אם לאו ואין טוענו אלא מן הספק".

היתרון של סברת ריב"א על סברת ר"ת

בית יעקב כתובות יח, א: "ולבאר דבריו נראה דהנה בפירוש דחזקה דא"מ [=דאין אדם מעיז] פליגי ר"ת וריב"א בתוס' ד"ה חזקה א"מ דר"ת מפרש שאין לאדם פנים לכופר הכל וריב"א פי' דא"מ היכא שחבירו מכיר בשקרו ומשמע דלר"ת אפילו אין חבירו מכיר בשקרו.

והנה מה שמחלק רש"י בין עשה לו טובה נראה דאין שייך אלא נגד סברת ר"ת דאין מעיז לכפור הכל אף שאין חבירו מכיר בשקרו בזה שייך לחלק דבלא עשה לו טובה מעיז. אבל בהעזה שכתב ריב"א נגד מה שחבירו מכיר בשקרו דאין החי יכול להכחיש החי לגמרי אין לחלק כלל".

העומק האמוני מאחורי הסברות

1. סברת רש"י: הכרת הטוב

בגמרא בבא קמא מסופר שרבא שאל את רבה בר מרי "מנא הא מילתא דאמרי אינשי: בירא דשתית מיניה לא תשדי ביה קלא? א"ל דכתיב: 'לא תתעב אדםי כי אחקף הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו' (דברים כג, ח)" (צב, ב). בגמרא שם מופיעות אמירות רבות של בני אדם שרגילים לומר ורבא מנסה להבין מה המקור בתורה.

**עאפה: מדוע לדעת רבא
לאמירות fe היצולמי יש מקור בתורה?**

התשובה: התורה אינה מנותקת מהמציאות האנושית

הרב קוק, אדר היקר עמ' מב: "ע"כ כל הדברים שמצד החנוך שקודם למתן תורה מצאו מקום באומה ובעולם, אם רק היה להם יסוד מוסרי, והיה אפשר להעלותם למעלה מוסרית נצחית ומתפתחת, השאירתם התורה האלקית. ובהשקפה יותר בהירה הוא היסוד הנאמן להכרה התרבותית הטובה הנמצאת בעמק טבע האדם, באופן ש'זה ספר תולדות אדם' הוא כלל כל התורה כולה, ושהוא עוד כלל יותר גדול מהכלל של 'ואהבת לרעך כמוך' שכדברי רבי עקיבא".

המשך ביאור סברת רש"י

ה'כתב סופר' אמר בדרשותיו שהכרת הטוב היא טבע האדם כפי שה' ברא אותו "הכרת הטוב היא הפנינה המבהיקה ביותר בתכשיט המעודן של כתר המידות הטובות. הכרת הטוב היא העטרה הזוהרת באוצר אורחותיו של האדם! הדחף לכך חקוק כבר בלב הילד, נטוע כנבט עדין ברגשות הנעורים, אשר עם צמיחתו פורה ומלבלב, עד אשר מתפשט כאלון חסון באיש מלא הרגש; – הכרת הטוב היא השלשלת הבלתי ניתנת להערכה, המרתקת אדם לאדם, אחים לאחים; החבל העדין, הקושר יחדיו משפחות בצורה בלתי ניתנת להפרדה; הכרת הטוב היא אופי חקוק מלידה בשבט היהודי, תכונה טובה שהיא תורשה מאבות האומה".

העומק האמוני מאחורי הסברות

2. סברת ר"ת: האמת הפנימית של האדם

אורות התשובה יג, ח: "המוסר הפנימי צועק הוא בקרבו של אדם: בן אדם, שובה מעוונותיך".

3. סברת ריב"א: חבירו מכיר בשקרו

- הרשב"א כותב: "אלא הכי פי' אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו מפני שהוא יודע האמת כמוהו ואין החי יכול להכחיש את החי".
- ברכות כז, ב: "עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: אלמלא אני חי והוא מת – יכול החי להכחיש את המת, ועכשיו שאני חי והוא חי – היאך יכול החי להכחיש את החי?"
- שבת קד, א: "ומאי טעמא שיקרא אחדא כרעיה קאי, ואמת מלבן לבוניה? [=מה הטעם שאותיות המילה 'שקר' עומדות על רגל אחת, ואילו אותיות המילה 'אמת' יציבות?] – קושטא – קאי, שיקרא – לא קאי [=אמת עומדת ואילו שקר אינו עומד]."

אמון בטוב של רוב בני האדם

ההלכה יוצאת מתוך הנחת יסוד שרוב בני האדם טובים וישרים ולכן כאשר מובא מקרה הלכתי של מעשים לא מוסריים – הגמרא שואלת "מידי ברשיעי עסקינן?" (יבמות לג, ב; כתובות קה, א: אטו ברשיעי עסקינן?; גיטין ל, ב; קידושין לג, א; יומא ו, א). אם כן, החזקה 'אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו' מלמדת אותנו על האמון בטוב הפנימי של נפש האדם.

**נתראה בע"ה בשיעור הבא
ביום רביעי בשעה 20:30**